

Ks. Ireneusz Skubiś

DZIEJE DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ (1925—1975)

Streszczenie

Na tereny diecezji częstochowskiej chrześcijaństwo wkroczyło za pierwszych Piastów. Z czasów Bolesława Krzywoustego dochowały się wzmianki o najstarszych kościołach: w Siewierzu z 1105 r. i w Rudzie koło Wielunia z 1106 r.

Sieć parafialna rozwijała się wraz ze wzrostem gęstości zaludnienia i wypieraniem pogaństwa i ostatecznie ukształtowała się w wieku XV, pozostawała prawie niezmienną do początków XX stulecia. Oprócz parafii ośrodkami życia religijnego stawały się klasztory. Najstarsze — to Kanoników Regularnych we Mstowie, Franciszkanów w Brzeźnicy i Radomsku, Dominikanów w Gidlach i najślawniejszy z nich klasztor Paulinów na Jasnej Górze. Kult maryjny promieniował stąd na całą Polskę, a zwłaszcza od pamiętnego odparcia Szwedów w 1655 r. Mniejszymi ośrodkami maryjnymi o znaczeniu lokalnym były Gidle, Wieluń i Dąbrowa Górnicza. Z naszych terenów wychodzili wybitni ludzie, jak znakomici historycy: Jan Długosz i Marcin Bielski.

W okresie Reformacji szerzyli swe wpływy Bracia Polscy i Kalwini. Wiele kościołów zostało zamienionych wówczas na zbory ariańskie i kalwińskie, głównie w dekanacie lelowskim. Natomiast w Księstwie Siewierskim i w Ziemi Wieluńskiej wpływy innowiercze były znikome mimo bliskości luterzańskich Niemiec.

Ziemie dzisiejszej diecezji częstochowskiej należały w swej południowej części do biskupstwa krakowskiego a w północnej do archidiecezji gnieźnieńskiej. Po rozbiorach Polski okręg częstochowski nazwany przez Prusaków Nowym Śląskiem został 5 IV 1801 r. poddany pod jurysdykcję biskupów wrocławskich. Zwycięstwa Napoleona obaliły panowanie pruskie w Częstochowie. Weszła ona w skład Księstwa Warszawskiego, a biskup wrocławski musiał 22 X 1811 r. zwrócić jurysdykcję nad okręgiem częstochowskim biskupowi krakowskiemu.

W siedem lat później zaszły nowe zmiany. Po pokonaniu napoleońskiej Francji Kongres Wiedeński w 1815 r. wprowadził inny porządek w Europie. Uznał go papież, który bullą „*Ex imposita nobis*” z 30 VI 1818 r. dostosował diecezje na ziemiach polskich do granic państwowych Prus, Rosji i Austrii.

Wówczas terytorium dzisiejszej diecezji częstochowskiej za wyjątkiem Zagłębia Dąbrowskiego przyłączono do diecezji wrocławskiej.

Powstania narodowe z 1830 i 1863 r. sprowadziły na duchowieństwo biorące w nich żywy udział surowe represje zaborców. Zamknięto wówczas wiele klasztorów będących ogniskami polskości. Mimo to Kościół przejawiał nadal działalność patriotyczną przez swój duży wkład w rozwijanie szkolnictwa elementarnego i szerzenie oświaty wśród ludu. Symbolem łączności narodu, rozdartego przez trzy państwa zaborcze stawały się pielgrzymki na Jasną Górę, ciągnące ze wszystkich ziem polskich.

Pierwsza wojna światowa przyniosła obalenie trzech państw zaborczych. Po ich klęsce w 1918 r. odrodziło się państwo polskie. Wraz ze zmianami granic nastąpiła reorganizacja metropolii i diecezji w Polsce, wyrażona w bulli Piusa XI z 28 X 1925 r.

„Vixdum Poloniae unitas”. Bulla ogłaszała utworzenie diecezji częstochowskiej. Jedną z przyczyn utworzenia biskupstwa w Częstochowie było wielkie znaczenie klasztoru jasnogórskiego. Stolica maryjna Polski stała się potężnym ośrodkiem religijnym i patriotycznym. Skupiała liczne rzesze wiernych, dążących w pielgrzymkach do cudownego obrazu Matki Boskiej. Była wyrazem jedności narodu, zwłaszcza w okresie niewoli.

Tymczasem znaczenie Częstochowy zupełnie nie odpowiadało jej położeniu w obrębie diecezji wrocławskiej. Diecezja ta ciągnęła się wąskim pasmem z północy na południe na przestrzeni 250 km. Wrocławek leżał na północnym krańcu diecezji, Częstochowa na południowym. Biskupi wrocławscy mieli więc trudny dojazd, coraz częściej konieczny na ogólnopolskie uroczystości odpustowe. Toteż świątły biskup wrocławski Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki wystąpił z projektem utworzenia nowej diecezji w Częstochowie, przyjętym przychylnie przez Episkopat Polski i Stolicę Apostolską.

Bulla erekcyjna wydzieliła z diecezji wrocławskiej 11 dekanatów, posiadających 126 parafii i z diecezji kieleckiej 4 dekanaty o 48 parafiach. Na diecezję częstochowską złożyło się więc 15 dekanatów z siedzibami w Bolesławcu, Brzeźnicy, Częstochowie, Gidlach, Gorzkowicach, Kłobucku, Mstowie, Praszce, Radomsku, Wieluniu i Wieruszowie oraz w Będzinie, Sączowie, Zawierciu i Żarkach.

Nuncjusz apostolski w Polsce Wawrzyniec Lauri w dniu 16 XI 1925 r. wyznaczył biskupa Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego administratorem nowo utworzonej diecezji, a ten w pięć dni później mianował swego sufragana Władysława Krynickiego wikariuszem generalnym i oficjałem diecezji częstochowskiej.

Bulla papieska z 28 X 1925 r. i dekret wykonawczy tejże bulli wydany 11 XI 1925 r. przez nuncjusza Wawrzyńca Lauri'ego przydzielały diecezji częstochowskiej wszystkich kapłanów prawnie przebywających na jej terytorium. Z diecezji wrocławskiej przechodziło więc 125 proboszczów, 27 wikariuszy, 16 prefektów i 1 kapłan bez stanowiska, a z diecezji kieleckiej 47 proboszczów, 21 wikariuszy i 20 prefektów szkolnych. Razem liczba kapłanów nowej diecezji wynosiła 257. Rozciągać oni mieli opiekę duszpasterską nad 877 037 wiernymi, spośród których 556 310 pochodziło z diecezji wrocławskiej, a 320 727 z diecezji kieleckiej. Powierzchnia diecezji wynosiła 8524 km². Patronką została Najświętsza Maryja Panna Królowa Polski. Do godności katedry podniesiono kościół św. Rodziny w Częstochowie.

Dnia 14 XII 1925 r. Ojciec św. Pius XI mianował pierwszym biskupem częstochowskim ks. dr Teodora Kubinę (1880—1951) byłego proboszcza w Katowicach, czynnego działacza w walce o polskość Górnego Śląska, który położył duże zasługi w akcji plebiscytowej.

Studia teologiczne i filozoficzne odbywał w Rzymie. Teraz przyszło mu organizować diecezję od podstaw. Ze względu na maryjny charakter swego biskupstwa nazywał się chętnie „pierwszym ministrem Maryi”. W kwietniu 1926 r. tworzył Kurie Diecezjalną i Sąd Biskupi. Trudności są duże. Dotkliwie daje się odczuwać brak kapłanów. W Kurii i Sądzie pracuje ich zaledwie kilku. Dlatego kluczową sprawą dla diecezji staje się założenie seminarium duchownego. Ale w Częstochowie nie było ani budynków, ani kadry naukowej. Skorzystał więc biskup z bliskości Krakowa, gdzie na Uniwersytecie Jagiellońskim istniał Wydział Teologiczny i tam umieścił seminarium częstochowskie, budując mu pod Wawelem piękną siedzibę.

W pierwszym roku istnienia diecezji, ledwo wystarczyło kapłanów do obsadzenia koniecznych stanowisk wikariuszowskich a własne seminarium duchowne mogło neoprezbiterami wspomóc diecezję za dobrych kilka lat. Zawiera więc biskup Kubina umowę z biskupami wrocławskim i kieleckim, na mocy której klerycy studiujący w seminariach wrocławskim i kieleckim, a pochodzący z terenów diecezji częstochowskiej przejdą do niej po ukończeniu studiów. Chętnie też przyjmuje na swoje tereny kapłanów i zakony z innych diecezji. W ciągu pięciu lat zyskuje w ten sposób 44 kapłanów świeckich i zakonnych.

Rok 1932 przynosi pierwszych kapłanów absolwentów własnego seminarium. Nadal jednak liczba księży jest niewystarczająca. Aby od najmłodszych lat budzić i pielęgnować powołanie przejmuje biskup pod swą opiekę szkołę średnią w Wieluniu, która w myśl jego intencji miała zastępować niższe seminarium duchowne. Szkoła ta, Prywatne Gimnazjum Męskie im. Tadeusza Kościuszki istniejące w latach 1932—39 wydało dosyć pokaźną liczbę wychowanków, którzy później ukończyli seminarium duchowne w Krakowie.

W roku 1936 Częstochowa otrzymuje pierwszego biskupa pomocniczego. Był nim biskup Antoni Zimniak (1878—1943), konsekrowany 18 X 1936 r., gorliwy kapłan i dobry kaznodzieja.

Liczba wiernych w diecezji szybko wzrastała. Zwłaszcza Zagłębie Dąbrowskie i okręg częstochowski zaludniał się gęsto. Była to w większości ludność robotnicza, podczas gdy w północnych dekanatach przeważała rolnicza. Nadmiar rąk roboczych na wsi wywoływał emigrację sezonową do Niemiec i Francji. Położenie gospodarcze i warunki materialne chłopów i robotników były trudne. W roku 1939 diecezja liczyła — jak podawał biskup Kubina — 1 200 000 wiernych.

Zdał on sobie wtedy sprawę, że istniejących obecnie 200 parafii nie może podolać potrzebom duszpasterskim, że liczba ich powinna zostać podwojona. Pragnął zmniejszenia rozmiarów parafii miejskich do 10 000 dusz, a wiejskich do 5000. Zamiarom jego stawał na przeszkodzie brak kapłanów. Dopiero po 10 latach istnienia diecezji mógł tworzyć nowe parafie, tak w formie ekspozytur, jak i pełnoprawnej. Wojna nie przerwała mu tego dzieła. Nowe placówki duszpasterskie powstawały jako filie i wikarie wieczyste. Starał się także o pomnożenie księży z wykształceniem specjalistycznym. Wysyłał kapłanów na studia do Rzymu i na uniwersytety katolickie.

Tragiczne dzieje II wojny światowej przeżyła boleśnie także diecezja częstochowska. Od 1 września 1939 r. pochód wojsk niemieckich i rządy okupacyjne niosły ze sobą zniszczenie i śmierć, pożary i grabieże własności kościelnej. Nawet Niemiec, arcybiskup wrocławski, kardynał Bertram, przeciwnik polityczny biskupa Kubiny w walce o przynależność Górnego Śląska do Polski w latach 1919—21, przyznawał że hitlerowskie Niemcy wraz z prześladowaniem narodu polskiego usiływały również wykorzystać wiarę katolicką.

W Ziemi Wieluńskiej wcielonej do Rzeszy, na 62 kościoły zamknięto 61 kościołów parafialnych, pozostawiając do użytku 240 000 Polaków tylko jeden w Rudzie koło Wielunia z dwoma polskimi kapłanami. Spośród 85 kapłanów narodowości polskiej w Ziemi Wieluńskiej aż 55 aresztowano w dniu 6 X 1941 r. i zesłano do obozu koncentracyjnego w Dachau. Obozową mękę przeżyło tylko 18. Ogółem w całej diecezji zamordowali Niemcy 62 księży, co stanowiło 18% diecezjalnego kleru. W obozach koncentracyjnych przebywało 78 kapłanów. Męczeństwo 140 kapłanów diecezji częstochowskiej było represją ze strony władz hitlerowskich za patriotyczną postawę duchowieństwa, które utwierdzało ducha polskiego wśród miejscowej ludności i brało udział w ruchu oporu.

Obszar diecezji rozzerwali Niemcy na trzy części: północną z Wieluniem włączono do Kraju Warty, środkową wraz z Częstochową należała do Generalnego Gubernatorstwa, a południową obejmującą Zagłębie Dąbrowskie i sięgającą po Zawiercie i Myszków została wcielona do Okręgu Górnos Śląskiego. Mimo trzech odrębnych jednostek administracyjnych i strzeżonej granicy pomiędzy Generalnym Gubernatorstwem a Rzeszą, do której należały Kraj Warty i Okręg Górnos Śląski, diecezja zachowała jedność kościelną.

Wbrew naleganiom władz okupacyjnych, biskup Kubina nie zgodził się na mianowanie wikariusza generalnego dla Okręgu Górnos Śląskiego. W tym okręgu podobnie jak i w Kraju Warty biskup zarządzał poprzez dyrektywy wysyłane listownie do swoich delegatów, którzy jednakże nie mieli władzy zleconej.

Niemcy zakazali drukowania pism diecezjalnych, wyrzucili seminarium duchowne z własnego budynku w Krakowie, ograniczali działalność biskupa częstochowskiego oraz duchowieństwa zwłaszcza w pracy katechetyczno-oświatowej i duszpasterskiej.

Po zakończeniu wojny nastąpił czas odbudowy zniszczeń i uzupełniania strat zadanych przez okupantów.

W roku 1951 umiera pierwszy biskup częstochowski Teodor Kubina. W ciągu 25 lat swych rządów utworzył 30 ekspozytur, 3 filie, 3 wikarie wieczyste, 17 parafii i 7 dekanatów. W chwili jego śmierci diecezja liczyła 191 parafii i 24 ekspozytury. W życiu swym dokonał dzieła wielkiego, jako organizator, duszpasterz i sługa Chrystusa.

Zarząd nad osieroconą diecezją przyjął, jako wikariusz kapitulny sede vacante, biskup pomocniczy ks. dr Stanisław Czajka (1897—1965). Biskupem sufraganiem mianowany został 5 VIII 1944 r. Drugi raz będzie on wikariuszem kapitulnym po śmierci drugiego biskupa częstochowskiego.

Następcą biskupa Kubiny był biskup koadiutor w diecezji lubelskiej Zdzisław Goliński (1908—1963). Wprawdzie biskupem koadiutorem cum iure successionis w Częstochowie został mianowany przez papieża Piusa XII generał pallotynów ks. Wojciech Turowski (1894—1959) w czerwcu 1950 r., ale z przyczyn od siebie niezależnych nie objął tego stanowiska.

Biskup Goliński kontynuował pracę swego poprzednika. Do roku 1956 erygował zarówno ekspozytury, filie jak i pełnoprawne parafie. Natomiast od 1957 r. tworzył całkowicie nowe parafie i przekształcał w parafie dotychczas istniejące ekspozytury

i filie. Owoce pracy w tej dziedzinie było utworzenie 51 parafii, tak że w chwili śmierci biskupa Golińskiego diecezja liczyła 242 parafie.

Rozbudował również biskup Goliński Kurie Diecezjalną i Sąd Biskupi. Kuria Diecezjalna została podzielona na wydziały: ogólny, duszpasterski i nauczania wiary. Sąd Biskupi obsadzony wykwalifikowanymi pracownikami, znalazł uznanie w sądach kościelnych w Polsce i w Rocie Rzymskiej.

Doceniając wagę pielęgnowania wczesnych powołań, urzeczywistnia biskup zamiary swego poprzednika, zakładając 2 niższe seminaria duchowne: w Częstochowie w r. 1951 i w Wieluniu w r. 1952. Dotychczas w miejsce Gimnazjum Biskupiego w Wieluniu była prowadzona w latach 1948—52 bursa dla młodzieży męskiej; a w Częstochowie Bracia Szkolni prowadzili podobną bursę zorganizowaną pod protektoratem biskupa Kubiny w latach 1949—51. Niższe Seminarium Duchowne w Wieluniu istniało do roku 1955. Częstochowskie Niższe Seminarium trwa do chwili obecnej. Dzięki jego dobrej i ofiarnej pracy dydaktycznej i wychowawczej liczba kandydatów do wyższego seminarium zwłaszcza w początkach jego istnienia, była wystarczająca. Na 756 kapłanów, którzy ukończyli do r. 1974 wyższe seminarium duchowne diecezji częstochowskiej w Krakowie było 126 wychowanków niższego seminarium w Częstochowie.

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego istniał do roku 1954. Potem diecezja częstochowska posiadała swoje „studium domesticum”, umieszczone w gmachu własnego seminarium w Krakowie, przy udziale licznej grupy profesorów pochodzących już z diecezji częstochowskiej.

Drugi biskup częstochowski związany ze środowiskiem KUL-owskim, jako profesor tej uczelni, przez cały okres swej działalności w diecezji, wysyłał kapłanów na studia specjalistyczne, głównie na Katolicki Uniwersytet Lubelski, a w mniejszej liczbie także na inne uczelnie katolickie w kraju i zagranicą.

W dniu 26 X 1960 r. diecezja otrzymała drugiego biskupa sufragana w osobie ks. dr Stefana Bareły ojca duchownego wyższego seminarium. Po śmierci biskupa Zdzisława Golińskiego, biskup Bareła 17 I 1964 r. został ordynariuszem diecezji częstochowskiej. Jego biskupami pomocniczymi są: ks. dr Tadeusz Szwaagrzyk mianowany 3 XI 1964 r. i ks. lic. Franciszek Musiel, mianowany 12 XI 1965 r.

W ostatnich latach liczba wiernych wzrosła do 1 400 000. Utworzył więc trzeci biskup częstochowski Stefan Bareła liczne wikariaty terenowe, 13 parafii i zreorganizował sieć dekanalną, tak że z dniem 30 III 1975 r. funkcjonuje 35 dekanatów. Zorganizował też w diecezji Instytut Eklezjologiczny, gdzie kapłani mogą pogłębiać wiedzę filozoficzno-teologiczną. Również wysyła księży na studia specjalistyczne do uczelni katolickich zagranicą i w kraju. Sam biskup ordynariusz uczestniczył w Soborze Watykańskim II i w Synodzie Biskupów w Rzymie.

W ciągu 50-ciu lat istnienia diecezja posiadała własne wydawnictwo diecezjalne pod zarządem Kurii Diecezjalnej. Owocem tej działalności były Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne, Niedziela (do 1939 r. w zasięgu diecezjalnym, a po 1945 r. w zasięgu ogólnopolskim), Czyn Katolicki, Katalogi diecezjalne (16) i Kalendarze Liturgiczne (każdego roku) oraz pozycje książkowe i broszurowe.

Kuria Diecezjalna realizuje ogólnopolskie i własne programy duszpasterskie i katechetyczne poprzez swoje wydziały: duszpasterski i katechetyczny. Należy podkreślić, że od pierwszych lat istnienia diecezji działało Koło Księża Prefektów, zrzeszających nauczycieli wiary w szkołach powszechnych i średnich. W pracach katechetycznych oprócz kapłanów diecezjalnych zaangażowani byli także kapłani zakonni oraz siostry zakonne i osoby świeckie.

W diecezji ważną rolę spełniały zakony i zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie. Od chwili powstania diecezji liczba zakonników i sióstr zakonnych ustawicznie wzrastała. W roku 1925 było w 6-ciu domach zakonnych męskich 22 kapłanów, 28 braci zakonnych i 6 nowicjuszy. 15 zgromadzeń zakonnych żeńskich posiadało w 30 domach 338 sióstr. Natomiast w 1973 r. 10 zgromadzeń zakonnych męskich liczyło 91 kapłanów, 20 nowicjuszy i kleryków oraz 77 braci zakonnych, a 35 zgromadzeń zakonnych żeńskich miało 937 sióstr.

W diecezji częstochowskiej rozwija się życie religijne. Wielkie wydarzenia w Kościele, jubileusze papieskie zwykające i nadzwyczajne, obchody Tysiąclecia Chrztu Polski, Sobór Watykański II były doniosłymi etapami w dziele podnoszenia w diecezji poziomu życia religijnego.